

לא לפחד כלל

שלמה המלך, החכם מכל אדם, אומר: "אשרי אדם מפחד תמיד"¹. אמירה זו סותרת, לכאורה, אמירה אחרת המופיעה בפרק הבא במשלי: "חרדת אדם יתן מוקש"². אם מאושר הוא האדם המפחד תמיד, מדוע החרדה היא מוקש? דבריו הידועים של רבי נחמן מברסלב משתלבים היטב עם הפסוק השני, ואלו דבריו: "שבעולם הזה האדם צריך לעבור על גשר צר מאד, והעיקר הוא שלא יתפחד האדם כלל"³. לאור דבריו ההחלטיים עולה מיד התמיהה, הכיצד מתיישבים הדברים עם הכתוב הנ"ל "אשרי אדם מפחד תמיד", האם יש עניין לפחד תמיד, או שהעיקר לא לפחד כלל? מעיון בדברי המפרשים עולה שכל אחד מן הפסוקים מתייחס לפחד שונה. הפסוק "חרדת אדם יתן מוקש" מדבר על החרדה מבשר ודם. חרדה זו נותנת מכשול ומוקש לנפשו של האדם וגורמת לו שישכח את הקב"ה⁴. על פחד כזה מבני אדם אומר הנביא ישעיהו: "מי את ותיראי מאנוש ימות... ותשכח ה' עושך"⁵.

לעומת זאת הפסוק "אשרי אדם מפחד תמיד", מדבר על יראת חטא, היראה שיראים הצדיקים שמא ייכשלו בחטא. חרדה זו הינה חיובית מכיוון שמונעת היא מאתנו לחטוא⁶. הנחיה זו של "אשרי אדם מפחד תמיד" אינה מתייחסת לפחד מפני גורמים עוינים חיצוניים ומאויביו של האדם, וגם לא לפחד מפני עוני ומחסור. הפסוק האמור מדבר אודות מי שמחמת פחד הכישלון בחטא, נזהר הוא ומדקדק תמיד בפעולותיו ומעשיו, ובטרם כל מעשה הוא מחשב ומתבונן בתכליתו, מהו נזקו ומהי תועלתו, ועל כן אשריו, כי בוודאי יש לו מצוות טובות רבות, והוא טוב בעיני אלוקים ואדם⁷.

התורה מצווה אותנו "את ה' אלוקיך תירא"⁸, ומאידך מצווה עלינו שלא נירא מן הגויים, עליהם נאמר "לא תירא מהם... ולא תערץ מפניהם"⁹. יראת בשר ודם הינה פחיתות הנפש וחסרון גדול בביטחון בה', וסופה שהיא מביאה רעה על האדם הגם שלא הייתה ראויה לבוא עליו. לעומת זאת הירא את ה' ושם בו מבטחו, ינצל אף מן הצרה שהייתה ראויה לבוא עליו¹⁰.

לאור האמור יתפרש הכתוב הנ"ל במשלי במובן שונה מכפי שהיה ניתן לחשוב. "חרדת אדם יתן מוקש", אדם האמור כאן אין הכוונה לאדם החרד (אין הוא נושא המשפט), אלא לחרדה מן האדם (ואדם - לוואי), והיא היא אשר תתן מוקש, וכמו שמוכיח זאת סופו של הפסוק "ובוטח בה' - ישוגב". היראה מן האדם, שלילית היא, ועליה כיוון רבי נחמן באומרו שהעיקר לא לפחד כלל, אך הביטחון בה' - נכון ונשגב.

פרט לחרדת האדם הרמח"ל מונה סוגים שונים נוספים של פחד שלילי: "כי פעם יירא מהקור או מהחום, ופעם מהפגעים, ופעם מן החולאים, ופעם מן הרוח..."¹¹. טוען הרמח"ל שפחד שלילי מעין זה מונע זריזות ומביא לעצלות, כפי שאמר שלמה המלך: "אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות"¹², והוא מכנה חרדה כזו 'יראה שוטה'. הרמח"ל ממשיך ואומר שחז"ל גינו את הפחד השלילי וייחסו אותו לחוטאים, שנאמר: "פחדו בציון חטאים, אחזה רעדה חנפים"¹³, והוא מביא מעשה מן הגמרא אודות רבי ישמעאל שאמר לתלמידו כשראהו מפחד: "חטאה את"¹⁴, ואם כן צריך האדם להתרחק מפחד ולבטוח בה' שנאמר: "בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה"¹⁵.

¹ משלי, פרק כ"ח, פסוק י"ד.

² שם, פרק כ"ט, פסוק ה'.

³ משיבת נפש, אות קל"ד.

⁴ רבינו בחיי, במדבר פרק י"ד, פסוק ט'.

⁵ ישעיה, פרק נ"א, פסוק י"ב.

⁶ רבינו יונה, משלי ג', כ"ו.

⁷ רבינו בחיי, הקדמה לפרשת בא.

⁸ דברים, פרק ו', פסוק י"ג.

⁹ דברים, פרק ז', פסוקים י"ח-כ"א.

¹⁰ רבינו בחיי, דברים, פרק י"א, פסוק כ"ה.

¹¹ מסילת ישרים, פרק ט'.

¹² משלי, פרק כ"ו, פסוק י"ג.

¹³ ישעיהו, פרק ל"ג, פסוק י"ד.

¹⁴ תלמוד בבלי, מסכת ברכות, דף ס' עמוד א'.

¹⁵ תהלים, פרק ל"ז, פסוק ג'.

מהו 'ביטחון בה'! החזון איש טוען שנשתרשה טעות נפוצה בלב רבים במושג ביטחון, והם סוברים שביטחון בה' פירושו להאמין שתמיד יהיה טוב, ואם אדם חושש וירא שמא יהיה רע, הריהו חסר ביטחון ומקטני אמונה. החזון איש שולל סברה זו משום שכל עוד לא התברר בנבואה שיהיה טוב, אין העתיד ידוע ומוכרע, כי נסתרו מאיתנו דרכי ה'. המשמעות הנכונה של המושג 'ביטחון' היא האמונה שאין מקרה בעולם, והכל נעשה בהכרזת ה' יתברך,¹⁶ וביכולתו של ה' לשנות את הטבע ולהחליף את המזל, ואין לו מעצור מלהושיע, וגם אם הצרה קרובה, וחרב מונפת על צווארו של האדם, ביכולתו של הקב"ה להצילו כהרף עין, ולעומת זאת לבשר ודם אין כל יכולת להיטיב ולהגן אם לא שגזר ה' להושיעו מן הצרה, ולפיכך "ארור הגבר אשר יבטח באדם"^{17,18}.

רבינו יונה¹⁹ מדגיש שהביטחון אינו רק מפני הצרה הבאה על האדם, אלא "בכל דרכיך דעהו"²⁰. דרכם של בני אדם לבטוח בקב"ה לפני פעולות משמעותיות והרות גורל כמו שידוכים או מציאת מקום עבודה, או בעת מחלה וצרה, ואולם באמת מצויים אנו לדעת את ה' ולבטוח בו ב'כל', בכל פעולה יומיומית פשוטה שאנו עושים. אנחנו מצויים לתלות בה' יהבינו לפני כל קימה בבוקר, לפני שליחת הילדים למוסדות הלימוד, לפני היציאה לעבודה, לפני הקניות, לפני בישול ארוחת הצהריים, ולפני כל דבר קטן וגדול, ולזכור שבלעדיו אין בכוחנו לעשות דבר, והכל מאתו יתברך. הביטחון הזה בקב"ה בכל פעולה קטנה ופשוטה קשה הרבה יותר, כי נראה לנו שאת הפעולות הפשוטות הללו אנחנו מסוגלים לבצע, חלילה, גם ללא עזרתו יתברך. מידת הביטחון היא הידיעה הברורה והרגשת הלב שהכול תלוי רק ברצון ה' יתברך ולא באדם כלל. ואין לו לאדם להישען לא על בני אדם אחרים וגם לא על בינתו, גבורתו ועושרו שלו, אלא על אבינו שבשמים בלבד.

* * *

לאור האמור לעיל עולה השאלה: האם הביטחון בה' סותר פעולות הנעשות על ידי האדם כדי להגן על ביטחונו מפני האויבים, והלא בכך הוא, לכאורה, מעיד על ביטחונו באדם? האם רשאי אדם להסתובב במקומות בהם שכיחה הסכנה משום שאין לירא מבני אדם והכל מאתו יתברך? האם יהודי הבוחר להסתובב בשכם ללא הגנה מתאימה הוא בעל מעלה הבוטח בה' שאינו ירא מפני האויבים, או שמא הוא מתחייב בנפשו שהכניס עצמו למקום סכנה?

השאלות רלוונטיות גם בתחום הפרנסה: האם הביטחון בה' פוטר את האדם מן הצורך לעמול לפרנסתו? והרי נאמר "השלך על ה' יהבך והוא יכליך"²¹?

אין ספק שאסור לאדם להכניס עצמו לסכנה ולבטוח בה' שיגן עליו, שהרי נצטוונו "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם"²². בנוסף לכך הרי נתקלל האדם "בזיעת אפיך תאכל לחם"²³. הוי אומר שאין לו להישען על ביטחונו בה' שישפק מזונו, אלא מחויב הוא להשתדל לפרנסתו.

ואולם, אכן מתבקשת השאלה, מדוע מחויב האדם להשתדל אם בלאו הכי נעשה בהכרזה מלמעלה?

כדי להשיב על השאלה עלינו להתבונן בשורש הציווי של "בזיעת אפיך תאכל לחם". חיוב ההשתדלות הזה חל על האדם בעקבות חטא עץ הדעת. ר' חיים פרידלנדר זצ"ל מסביר את הטעם לעונש זה: לפני החטא היה האדם בגן עדן שהוא מקום רוחני, ולא היה לו כל צורך בהשתדלות גשמית. מלאכים היו צולים לו בשר ומוזגים לו יין. אדם הראשון בחר לאכול מעץ הדעת טוב ורע' כדי שהרע יהא מעורה בו, ואז מתוך ההסתרה יזכה להגדיל כבוד שמים. האר"י ז"ל מגדיר זאת 'עבירה לשמה'. חטאו של אדם הראשון היה בכך שהיה עליו להבין שאין להמרות את פי ה', גם כשהמטרה ראויה. מחשבה זו

¹⁶ אמונה ובטחון, פרק ב'.

¹⁷ ירמיהו, פרק י', פסוק ז'.

¹⁸ רבינו יונה, משלי, פרק ג', פסוק ו'.

¹⁹ שם.

²⁰ משלי, פרק ג', פסוק ו'.

²¹ תהלים, פרק נ"ה, פסוק כ"ג.

²² דברים, פרק ד', פסוק ט"ו.

²³ בראשית, פרק ג', פסוק י"ט.

שאפשר לעשות אחרת מדברי ה' באה מחוסר שלימות בהכרת גדלות ה' וייחודו, עד שחז"ל התבטאו בלשון חריפה "אדם הראשון מין היה"²⁴. כדי לתקן את חטאו קיבל אדם הראשון עבודה חדשה, "בזיעת אפיק תאכל לחם". בגן עדן ראה הוא בחוש שהכול מאת ה' ללא שמץ מחשבת כוחי ועוצם ידי, ואילו מעתה ניסיונו הוא להימצא בתוך ההסתר של הטבע, להשתדל לפרנסתו ולהגנתו, ואעפ"כ לזכור שלא ההשתדלות היא המביאה לו את הפרנסה או את ההצלחה, אלא הכול מאתו יתברך.²⁵ זוהי עבודת חיים לאדם, מידה כנגד מידה. היות ואדם הגביל בחטאו את היכולת של בורא עולם, וסבר שהוא יודע טוב יותר מה נכון לעשות, התיקון שלו - שהוא יתעסק בדבר שמבחינה חיצונית תלוי בו, ועם כל זאת יצטרך לתלות זאת בבורא עולם.

הרמח"ל מבאר שכל מזונותיו של אדם קצובים לו מלמעלה, והכל מושגח, ולמעשה, יכול היה האדם לשבת בטל, והמזונות שנקצבו לו בראש השנה היו מגיעים אליו בדרך כלשהי גם ללא עבודה, אלא שבעקבות חטא אדם הראשון נגזר על האדם לטרוח בהשגת מזונותיו, ומשום כך הוא חייב להשתדל השתדלות מסוימת לצורך פרנסתו, שהרי כך גזר מלך מלכי המלכים, וזהו כמס שפורע כל המין האנושי, ואין אפשרות להימלט ממס זה. אולם יש לזכור שלא ההשתדלות מביאה לו את המזונות, אלא שכך נגזר מלמעלה, אך כיוון שעשה חובתו ושילם את המס, יש מקום לברכת שמים שתשרה עליו.²⁶

אחר שטרח האדם לפרנסתו, הוא יקבל את אשר נקצב לו בראש השנה ולא יותר. מעבר לכך גם אם יוסיף לטרוח זה לא יועיל לו, והוא לא יקבל תוספת רווח. אך אם לא השתדל ועבד, ולא שילם את הקנס שנגזר עליו בעקבות חטאו של אדם הראשון, הוא לא יקבל את מה שנקצב לו בראש השנה. הקנס הזה דומה לחבילה המגיעה מחו"ל שיש צורך לשלם מס כדי לשחרר אותה מן המכס. המכס אינו ממציא את החבילה, הוא רק משחרר אותה. כך גם ההשתדלות בפרנסה אינה זו המביאה את הפרנסה, אלא היא רק מאפשרת למזונות שנקצבו לנו בר"ה להגיע מלמעלה. וכשם שלא מצאנו אדם שיהדר בתשלום מס, שאין לו בו כל תועלת, כך אין טעם בריבוי ההשתדלות של האדם, והיא לא תועיל לו להרבות נכסיו. החפץ חיים ממשיך זאת לאדם שיש לו חבית יין, והוא מתקין בה שני ברזים כדי להרבות את היין שיצא ממנה, ברור הדבר שבסופו של דבר הוא יקבל בדיוק אותה כמות יין.²⁷

* * *

מהו אם כן שיעור ההשתדלות הרצוי? מהו האיזון הנכון בין ביטחון בה' לבין השתדלות בפרנסה ובהגנה מפני הסכנה?

מאחר שתכלית הצורך בהשתדלות הינה להעמיד את האדם בניסיון, שעל אף שהוא משיג את פרנסתו בהתאם להשתדלות, מכל מקום יהיה עליו להכיר בכך שלא ההשתדלות היא המביאה את הפרנסה, אלא מזונותיו קצובים לו מראש השנה כפי שנגזר עליו מלמעלה, מעתה אם יפחית האדם בהשתדלות הראויה, בהכרח שיפחתו גם כן מזונותיו, שאם לא כן הרי יהיה בכך נס גלוי, ושוב אין כאן ניסיון. ובהכרח אם כן שמלכתחילה כך היא המידה, שנקצבים לו מזונותיו עם מידת ההשתדלות שהוא יצטרך להשקיע בעבורם, וכאשר תפחת השתדלותו, יפחתו כמו כן מזונותיו. כן הוא הדבר מחד.

ואולם מאידך, הרי ראינו גדולי ישראל לאורך כל הדורות שלא עסקו בהשתדלות כלל, ובכל זאת התפרנסו משמים. וכמו רבי חנינא בן דוסא שישב והגה בתורה וניזון מעץ חרובים שצמח לו בחצרו, ואף זכה שירדה לו רגל זהב מן השמים לפרנסתו (אם כי סרב לקבלה)²⁸. ואמנם נשאלת השאלה, מדוע לא פרע רבי חנינא את המס שנתחייב בו?

הרב דסלר מבאר שההשתדלות שחייב בה האדם תלויה במדרגת ביטחונו בה'.²⁹ אדם פשוט המתאמץ להשריש בליבו את הידיעה שהכול מאת ה' יתברך, והשגת מבוקשו אינה תוצאה של השתדלות, חייב לנקוט באמצעים הרגילים של ההשתדלות ובד בבד להתחזק בהכרה שהקב"ה הוא הנותן, ואין הדבר תלוי בהשתדלותו כלל, זוהי עבודת הביטחון שלו. ככל שהוא עולה במדרגת הביטחון וחש בפנימיות הלב את תלותו המוחלטת בבורא, כך הוא יכול למעט בהשתדלות. אמונתו של רבי

²⁴ תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף ל"ח, עמוד ב'.

²⁵ שפתי חיים, מועדים א', עמוד צ"ט.

²⁶ מסילת ישרים, פרק כ"א.

²⁷ חפץ חיים על התורה, עמוד ק"ו.

²⁸ תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף ק"ז, עמוד א'.

²⁹ מכתב מאליהו, חלק א', עמודים 188-189.

חנינא בן דוסא הייתה מוחשית כל כך, עד שיכול היה בביטחון מלא לומר "מי שאמר לשמן וידלוק יאמר לחומץ וידלוק"³⁰, ולפיכך הוא כבר לא נדרש לעבודת ההשתדלות כלל. הניסיון לדעת שהכול מאת ה' היה כבר מאחוריו, ואין לו עוד צורך בו.

הרה"צ רבי יחיאל אבוחצירא שליט"א סיפר על אביו הבבא חאקי זצ"ל, שכאשר עלה לארץ ישראל סבלו הוא ומשפחתו דוחק ומחסור. הם התגוררו באוהל קר במעברת עולים בגבעת אולגה, בתנאים קשים שלא הורגלו אליהם בעבר. משפחתו של בבא חאקי הגיעה לעתים עד פת לחם ממש. כאשר ביקשה הרבנית כסף להוצאת השבת, העניק לה הצדיק דרשה נלהבת בענייני ביטחון. השיבה לו הרבנית בפקחותה: "נאמר: 'הבוטח בה' חסד יסובבנו', את הביטחון אני רואה, אך החסד הסובב - היכן הוא?" השיב לה בבא חאקי בנועם: "אנו נבחנים עתה בניסיון העוני. אם נעמוד בו כראוי, יגיע החסד". יצאה הרבנית החוצה, ועל המדרגה הסמוכה למעונם מצאה עשר לירות, סכום נכבד באותם ימים. חזרה ובישרה לבבא חאקי: "עמדתי בניסיון העוני, כאשר אמרת, והחסד הגיע", אך הרב ראה בכך את המשך הניסיון ואמר לה: "אמנם מצד הדין מותר לקחת את המעות הללו שאין בהן סימנים, אבל ראוי לנהוג לפניך משורת הדין ולהכריז עליהן. איך נתענג במעדני השבת שנקנו במחיר צערו של יהודי?! נכריז על הכסף, ורק אם לא יבואו לתבעו - נשתמש בו". עודם מדברים, והדוור הגיע, ועמו מכתב רשום שבו המחאה בסכום נכבד. נענה הבבא חאקי ואמר: "עכשיו הגיע החסד..."³¹

הרב שטיינמן זצ"ל סיפר אודות ר' נחום מהורדונא שהיה בעל ביטחון עצום. הוא היה לווה כסף שהבטיח לפרוע עד לשעה 12:00. בשעה 11:55 עדיין לא היה הכסף ברשותו, אך בשעה 12:00 הכסף הגיע והוא השיבו לבעליו. [מדגיש הרב שטיינמן שלר' נחום היה מותר לנהוג כך מפאת גודל ביטחונו, אך לא כל אדם רשאי ללוות מתוך ביטחון שהקב"ה יפרע חובו]³².

כאשר אדם מגיע לדרגת ביטחון מוחלטת בקב"ה, ועבר את כל שלבי הניסיון, אין הוא צריך לעשות אף לא השתדלות מועטת. הוא משליך יהבו על ה', ומן השמים דואגים לכלכלתו והוא ניזון כאוכלי המן.

* * *

שמה יאמר האדם המתעצל לעבוד לפרנסתו, מכיר אני בבורא ובטוח ביכולתו, אמעט בהשתדלות וה' יפרנסני? איך ידע האדם להבדיל האם מיעוט ההשתדלות נובע מדרגתו הגבוהה בביטחון בבורא או מעצלותו לטרוח לפרנסתו?

המבחן למניעיו של האדם נמדד בתגובתו למיעוט ברכה משמים. אם כשיחוש קשיי פרנסה יאמר: חבל שעבדתי בחצי משרה בלבד, הרי שאיננו בעל ביטחון, והוא בסך הכול התעצל לעבוד במשרה מלאה. אם תבוא לפניו הזדמנות להשקיע בעסק מסוים, והוא לא יעשה זאת ויתלה זאת בכך שממילא פרנסתו קצובה לו מראש השנה, אך כשיראה כעבור זמן שהעסק שגשג ופרח, יחוש שהחמיץ הזדמנות, הרי שאין ביטחונו שלם, וכהגדרת החזון אי"ש זצ"ל, רק פיו 'מצפץ ביטחון'. אולם אם בסמוך לחנותו יפתח אדם עסק כשלו, ובמקום לגעור בו ולהילחם בו, הוא יסייע לו, ולא יחשוש כלל שהדבר יפגע בפרנסתו, הרי שהוא בעל מדרגה גבוהה במידת הביטחון.

רבי ישראל סלטנר דיבר בפני תלמידיו אודות מעלת הביטחון, ואמר להם שהבוטח בה' באמונה תמימה, יקבל פרנסתו גם ללא השתדלות. היה שם יהודי ששאל: "הרב, גם אני?" השיב לו רבי ישראל סלטנר: "גם אתה!" מיד אמר אותו יהודי: "אני מאמין שאקבל 1,000 רובל כסף". חיכה היהודי מספר ימים, ולא ארע דבר, הכסף לא הגיע, ואז חזר לגרייס ואמר לו: "הרב, טעית, האמנתי בלב שלם ולא קיבלתי את הכסף". אמר לו רבי ישראל סלטנר: "תמכור לי בבקשה את 1,000 הרובל שמגיעים לך ב-500", והיהודי הסכים. שאל אותו רבי ישראל: "האם גם 1,000 רובל שהיו לך בכיסך היית מסכים למכור ב-500?" השיב לו היהודי: "יש פתגם שאומר: טובה צפור אחת ביד משתים על העץ". אמר לו רבי ישראל סלטנר: "פיך ענה בך שאינך מאמין ש-1,000 הרובל בכיסך".

* * *

³⁰ תלמוד בבלי, מסכת תענית, דף כ"ה, עמוד א'.

³¹ עלון לקראת שבת מלכתא בהוצאת דרשו, פרשת מטות מסעי, תשע"ח, עמוד 4.

³² הוניהסברג, "צדיק כתמר יפרח - פרקים ממשנתו והנהגתו בקודש של רבינו הגראי"ל שטיינמן זצ"ל, בני ברק תשס"ה, עמוד קס"ו.

כמו בפרנסה כך גם בנוגע להגנה מסכנות נדרשת מן האדם השתדלות. ככל שמדרגתו גבוהה יותר, אין הוא צריך לחשוש מסכנה. הנצי"ב אומר שמי שמופרש לה' ובטוח בו ולא נשען על עצמו כלל, אינו ראוי לפחד משום דבר, אפילו מ'היזקא דשכיחא' (היזק מצוי)³³. כפי שדוד המלך לא חשש לצאת להילחם עם גלית הפלשתי, ואף סרב ללבוש את השריון ולחגור את החרב שהעניק לו שאל. הוא יצא במקלו ובחמישה חלוקי אבנים בלבד באומרו: "ה' אשר הצילני מיד הארי ומיד הדוב, הוא יצילני מיד הפלישתי הזה"³⁴.

בזמן מלחמת המפרץ שאל אחד התלמידים את הרב שך זצ"ל כיצד יתכן שכלל הציבור שרוי בפחד ואימה, ואילו מרן משיב לכל השואלים שאין לעזוב את הארץ, ואף לתלמידיו, בני חו"ל שהוריהם דואגים להם וקוראים להם לשוב לארצם, הוא מייעץ כך. השיב לו הרב שך: איש אינו יכול להיות רגוע ולחשוב שבחו"ל גורלו בטוח עתה יותר מאשר בארץ ישראל, ולא מוטל על האדם לחשב חשבונות היכן כדאי לו לשהות, כי ממילא הוא מסור תמיד אך ורק בידיו של הקב"ה, וחיי תלויים אך ורק ברצון הבורא, ובכל רגע ורגע יכול הוא למות, בכל מקום שהוא. לפיכך אין מקום לדאגה במקום מסוכן יותר, ולא לתחושת ביטחון מדומה במקום שליו יותר, יש כאן רק שאלה הלכתית טהורה: האם מצבינו כעת בארץ נחשב כמקום סכנה ממש, עד שכל אחד ואחד בארץ נחשב כמצוי בסכנה ממשית המחייבת אותו לעשות מעשה ולהימלט על נפשו. כעת לא נראה לי שזהו המצב. כמובן, חובה להתפלל שהקב"ה יצילנו מכל צרה, אך 'לברוח'!!! מי שמכיר בכך שחיי ומותו הם בידי הבורא יתברך, יודע כי אין מקומות בטוחים יותר או פחות. היד ה' תקצר! רק מי שחסר אמונה ומרגיש בטיפשותו שגורלו תלוי בידו ובתבונתו, מחפש להבטיח את מצבו ושלומו במו ידיו. וגם כאשר מחויבים לעסוק בהשתדלות להצלתו בעת סכנה גמורה, גם אז פשוט וברור שלא במעשה ההצלה תלויים חיי האדם, אלא זו חובתו על פי ההלכה.³⁵

הרמח"ל מכנה יראה במקום ששכיחה הסכנה 'יראה ראוי', והוא טוען שהאומץ לשהות במקומות מסוכנים איננו ביטחון כי אם הוללות, ואדם המפקיר עצמו לסכנות מתחייב בנפשו, וראוי שייענש משום שלא שמר על עצמו כמצוות הבורא.³⁶ מבחינה הלכתית אסור ליהודי להסתובב בשכם ללא הגנה מספיקה משום שאין ספק שמדובר במקום סכנה, ועם זאת עליו להיות סמוך ובטוח שגורלו הוא אך ורק בידיו של הקב"ה, ולא הגורם המסכן ממית, אלא הבורא. והשם מבטחו בה', והוא סמוך ובטוח שרק ביכולתו להגן עליו מכל צרה, לא יחשוש להיכנס בעת הצורך גם לגוב האריות כדניאל, חנניה, מישאל ועזריה, ויזכה לישועת ה' כהרף עין ולהצלה נסית.

הן בפרנסה והן בהגנה מסכנה מוטלת על האדם השתדלות על פי דרגת ביטחונו בה'. ככל שמדרגתו גבוהה יותר, הוא רשאי למעט בהשתדלות.

* * *

הרה"צ רבי דוד אבוחצירא שליט"א שלח מכתב למרן הרב שטיינמן זצ"ל, ובו הציג לפניו את השאלה הבאה: ה'נועם אלימלך' בפרשת נח כותב: "בכל דור ודור יש מצוה מיוחדת יותר משאר המצוות לתקן שורשה. למשל בדור שלנו (דורו של ה'נועם אלימלך') יש לתקן את מצוות ציצית יותר משאר מצוות". ילמדנו רבינו, מהי המצווה המיוחדת לדור שלנו שממנה תמשך לנו הארה לקיים את כל התורה כולה? השיב לו מרן: "להתחזק מאד באמונה וביטחון בקב"ה ולא בבשר ודם".³⁷ אם זוהי חובת דורנו, מהי הדרך להתחזק בביטחון בה'?

ר' חיים פרידלנדר זצ"ל מציע לפנות אל הקב"ה להצלחה בדברים הפשוטים. התפילה נובעת מהכרה עמוקה ביכולת ה' לשנות דברים. חז"ל אמרו לנו שלפני שיטול אדם תרופה יאמר: "יהי רצון מלפניך שיהא עסק זה לי לרפואה"³⁸, וכך ישים ביטחונו בה' שהוא הרופא כל בשר, ולא התרופה. וכן "הנכנס למוד את גורנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלוקי שתשלח

³³ העמק דבר, שמות, פרק ל"ב, פסוק כ"ו.

³⁴ שמואל א', פרק י"ז, פסוק ל"ז.

³⁵ הרב יצחק זילברשטיין, 'הלכות פיקוח נפש ואורחות חיים מהרב אלעזר מנחם שך', כתב עת 'צהר', י"א, תשס"ג, עמוד תל"ג.

³⁶ מסילת ישרים, פרק ט'.

³⁷ הרב שלמה לוונשטיין, 'ומתוק האור - פניני הגר"ל', עמוד ט"ו.

³⁸ משנה ברורה, סימן ק"ו.

ברכה בכרי הזה³⁹, ובאופן זה יעורר בליבו את האמונה שה' הוא הזן ומפרנס. וכן "הנכנס למרחץ מהו אומר? יהי רצון מלפניך שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום"⁴⁰, וכך יזכור תמיד שרק הקב"ה מגן מפני הסכנה. לפני צאתו לדרך יאמר תפילת הדרך ועוד. חז"ל הביאו דוגמאות של תפילות להצלחה בפרטים השונים, אך באמת "בכל דבר שהאדם עושה צריך לבקש מה' שיהיה לתועלת"^{41,42}.

כשאת קמה בבקר תתפללי לה' שכל הילדים יקומו בריאים, שתספיקי לארגן אותם בנחת ובסבלנות, שתצאי לעבודה בזמן, שבעלך יצליח בלימודו ובמעשיו, שתלכו לשלום ותחזרו לשלום, שהילדים יצליחו בבתי הספר, שהבנים יבינו את לימוד התורה הקדושה, שיחזרו לשלום, שתצליחי בעבודתך ושתקבלי את משכורתך כראוי ובזמן, שארוחת הצהרים תצליח ותהיה מזינה וטעימה, שתצליחי להשכיב את הילדים בסבלנות ובזמן, ושכל פעולה ופעולה תעבור עליך בטובה. התפילה הזו לה' לפני כל מעשה קטן או גדול תחזק אותנו בביטחוננו בו, עד שבעז"ה נזכה להגיע לדרגה של 'לא לפחד כללי', לא מן הזולת, לא מן המזיקים, ולא מאבוד הפרנסה. ורק נשליך יהבנו אל ה' תמיד, שהכול בידו. או אז נזכה לשלוות נפש ולחיים מאושרים שהרי "אשרי אדם בוטח בך"⁴³.

הסטייפלר זצ"ל מתאר בשיר מרומם את חייו של הבוטח בה' למול חייהם של מרבית בני העולם האחרים:

בטחוני בצורי/	הוא אוצרי
בשעה שהעולם/	רובם ככולם
יתנו עמלם/	וכל שכלם
לעבוד ולטרוד/	לעשות ולהרוויח
רגע לא ינוח/	לכל צד פוסח
ודעתו תזוח/	לנגוח ולנדוח
ויש גם לרצוח/	בשביל דמיון פורח
וסופו מוכיח/	כי לא יצליח
וכל פגע וחוח/	את רוחו ירתיח
יריע אף יצריח/	ולא ימצא מנוח
בה בשעה/	נפשו הנשאה
של הבוטח/	תדיר שמח
"בטחוני בצורי/	הוא אוצרי"
את המחר שוכח/	ומהשתדלות בורח
ולא לעמול לרוח/	להיות לוקח
מה שכבר נשלוח/	מהבורא המשגיח
והוא הבוטח, מעודו/	לא מטה ידו
ולא נפגע כבודו/	כי הבורא בחסדו
מגן בעדו/	ולבו וזמנו עימדו
לירא מבוראו ולעבדו/	בכל נפשו ומאודו. ⁴⁴

³⁹ שולחן ערוך, אור החיים, סימן ר"ל, סעיף ב'.

⁴⁰ תוספתא, מסכת ברכות, פרק ו', הלכה ז'.

⁴¹ שו"ע, או"ח, סימן ר"ל, שעה"צ סק"ה.

⁴² שפתי חיים, מידות ועבודת ה', חלק א', עמוד תק"ח.

⁴³ תהלים, פרק פ"ד, פסוק י"ג.

⁴⁴ הוויגסברג, "צדיק כתמר יפרח - פרקים ממשנתו והנהגתו בקודש של רבינו הגראי"ל שטיינמן זצ"ל, בני ברק תשס"ה, עמוד קס"ה-קס"ו.